

PAPER DETAILS

TITLE: Millî Edebiyat Bağlamında Müfide Ferit Tek'in Aydemir Adli Romani

AUTHORS: Mahfuz ZARİÇ

PAGES: 106-122

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2236021>

Millî Edebiyat Bağlamında Müfide Ferit Tek'in *Aydemir* Adlı Romanı

Mahfuz Zariç

Batman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Batman, Türkiye

Doi: 10.55024/buyasambid.1069063

Makale Bilgisi

Özet

Makale geçmişi:

İlk gönderim tarihi: 06.02.2022

Düzeltilme tarihi:

Kabul tarihi: 29.06.2022

Yayın tarihi: 30.06.2022

Anahatar Kelimeler:

Müfide Ferit Tek, *Aydemir*, Millî Edebiyat, milliyetçilik, Osmanlıcılık, Rus emperyalizmi.

• Mahfuz Zariç

E-mail address:

mahfuzzaric@gmail.com

Orcid bilgileri: 0000-0003-0960-4807

Müfide Ferit Tek tarafından 1919'da yayımlanmış olan *Aydemir* adlı roman, Halide Edip Adıvar'ın 1912'de yayımlanmış *Yeni Turan* adlı eserinden sonra, Türkçülük-Turancılık düşüncesinin izleşme dönüştürüldüğü ikinci romandır. *Aydemir*, *Genç Kalemler* dergisinde 1 Nisan 1911'de yayımlanan "Yeni Lisan" başlıklı makale ile başlatılan Millî Edebiyat anlayışı çerçevesinde kaleme alınmıştır. Romandaki vakalar, İstanbul ve Türkistan olmak üzere iki ayrı mekânda geçmektedir.

Budizm ve Hristiyanlık inançlarına göndermelerde bulunan eserde ferdi aşk, yurt sevgisi, özlem, Rus emperyalizmi, Türk birliği, Batı medeniyeti, kozmopolitlik, millî devlet, İttihat ve Terakki Cemiyeti, fedakârlık, evlilik kurumu, eğitim, sanat, ekonomik sorunlar, tarih bilinci, asimilasyon ve aydın problemi gibi konulara yer verilmiştir. Bu yazıda da *Aydemir* romanı, edebiyat tarihlerinde sınırları genellikle 1911-1923 tarihleri ile belirlenen Millî Edebiyat anlayışı çerçevesinde "milliyetçilik ideali ve millet coğrafyası, Osmanlıcılık, çağdaşlık ve Meşrutiyet, semboller ve zıtlıklar ile dil ve üslup" konu ve duyarlılıkları bakımından incelenecektir.

2022 Batman Üniversitesi. Her hakkı saklıdır.

Müfide Ferit Tek's Novel *Aydemir* in the Context of National Literature

Mahfuz Zariç

Batman University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Batman, Türkiye

Doi: 10.55024/buyasambid.1069063

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Article history:

Received: 06.02.2022

Received in revised form:

Accepted: 29.06.2022

Available online: 30.06.2022

The novel *Aydemir*, published by Müfide Ferit Tek in 1919, is the second novel in which the Turkism-Turanism idea is the theme after Halide Edip Adıvar's novel *Yeni Turan* published in 1912. *Aydemir* has been penned within the framework of the National Literature approach, which was

Key words:

Müfide Ferit Tek, Aydemir, National Literature, nationalism, Ottomanism, Russian imperialism.

* Mahfuz Zariç

E-mail address:

mahfuzzaric@gmail.com

Orcid number: 0000-0003-0960-4807

initiated with the article titled "New Language" published on April 1, 1911 in the journal *Genç Kalemler*. The cases in the novel take place in two different places, Istanbul and Turkistan.

In *Aydemir*, many of references are made to Buddhism and Christianity. The main themes in the novel are individual love, patriotism, longing, Russian imperialism, Turkish unity, Western civilization, cosmopolitanism, national state, İttihat ve Terakki (Committee of Union and Progress), sacrifice, institution of marriage, education, art, economic problems, historical consciousness, assimilation and intellectual problems. In this article, novel named *Aydemir* will be examined in terms of "the ideal of nationalism and the geography of the nation, Ottomanism, modernity and Constitutionalism, symbols and contrasts, language and style" within the framework of the understanding of National Literature, the boundaries of which are usually determined between 1911-1923 in the history of literature.

2022 Batman University. All rights reserved

1. GİRİŞ

Osmanlı devletinde, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde yazım birliğinin sağlanması, Türkçenin İstanbul şivesi etrafında sadeleşmesi ve dilin zenginleştirilmesi konuları hakkında dönemin “Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Münif Paşa, Ahmed Midhat Efendi, Muallim Naci, Şemseddin Sami, Nabizade Nazım, Beşir Fuad, Mehmed Ziver, Faik Reşad” gibi yazarları tarafından, gazetelerde pek çok yazı kaleme alınmıştır (Tuğluk, 2021: 376). Edebiyatta millilik ve milliyetçilik konuları ise 1911’den itibaren Ömer Seyfettin, Ali Canip Yöntem ve Ziya Gökalp’in *Genç Kalemler* dergisinde ortaya koyduğu “Yeni Lisan” düşüncesinden itibaren edebî çevrelerde “millî” kavramı etrafında tartışılmıştır.

Millî Edebiyattan önceki dönemlerden Tanzimat Edebiyatı’nda roman yazarları, metni “kendi değerlerini koruyarak Batı medeniyetinin üstün özelliklerini topluma benimsetmede, toplumda görülen eksikliklerin giderilmesinde, kısaca toplumun eğitilmesinde bir araç olarak” görmüşlerdir. (Arslan, 2007: 605) Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âti dönemlerinde romanlar, sınırlı alanlarda da olsa toplumu yansıtmının yanı sıra özellikle yazarların sanat anlayışlarının ve sanat güçlerinin göstergesi olmuştur. Millî Edebiyat dönemi romanlarında ise yaşanan savaşların ve siyasî gelişmelerin de eskisiyle romanlarda sosyal fayda ilkesi ön plana çıkmıştır.

1937’de *Açıksöz* gazetesinde yayımlanan “*Millî Bir Edebiyat Yaratabilir miyiz?*” başlıklı anketi inceleyen Orhan Okay, yaklaşık olarak anket katılımcıların dörtte birinin Divan, Tanzimat ve Servet-i Fünûn dönemi edebiyatlarını millî kabul etmediğini; ancak 1908’den beri yaşanan inkılapları, savaşları ve onların cemiyet üzerindeki tesirlerini araştıran edebiyatı millî bulduğunu; bunun karşısında görüş bildirenlerin ise milletin diliyle yazılmış ve yüksek bir değer taşıyan eserlerin hepsini -konusu ne olursa olsun- millî olarak kabul ettiğini kaydeder. Okay’a göre de bir sanat eseri, ne kadar ferdî olursa olsun sosyal bir tarafa sahiptir. Sosyal-ideolojik yapıya sahip eserlerin ferdî bir muhtevası vardır ve bu itibarla Tanzimat, Servet-i Fünûn

dönemindeki gibi edebî değere haiz eserler de millî kabul edilmelidir. Hatta hangi dönemde kaleme alınmış olursa olsun edebî eserler taşıdıkları değerün üstünlüğü ve ifade ettikleri fikir ve duyguların yüceliği nispetinde millî sınırları aşar ve beşeriyete mal olur. (Okay, 1998: 40-43) Yine Okay’a göre adı ilk defa 1911’de yazılarında Ali Canip Yöntem tarafından zikredilen Millî Edebiyat, başlangıçta ilmî (tarihî) özellik taşımakla birlikte sonraları fikrî ve siyasî bir karakter kazanmış; İkinci Meşrutiyet sonrasında da devrin diğer fikir ve edebiyat akımlarıyla ilişkiler kurup farklı dozlarda, bu fikirlerle birleşerek eklektik bir yapı göstermiştir. Millî Edebiyatın tanımı ve sınırları konusundaki tartışmalar da belli bir beyannamesinin bulunmaması ve mensuplarının programlı ve disiplinli bir grup oluşturmamasından kaynaklanmıştır. (Okay, 2005: 155-163)

İlgili Çalışmalar

Aydemir, Müfide Ferit Tek’in (1892-1971) Halk Kütüphanesi tarafından 1919 yılında tefrika edilmiş ilk romanıdır. Bir tezli roman olan *Aydemir*, yayımlandığı tarihten itibaren ilgi görmüştür. M. Fuad Köprülü, 1919’da yayımlanmış yazısında *Aydemir* romanını “Ne bahtiyar tesadüf! Türkiye’deki Türklerin millî haklarını bir ‘tez: müddeâ’ şeklinde ileri süren ilk milliyetperver roman, ...Vakanın çok basit ve ‘entrik’ten mahrum olmasına rağmen...” sözleriyle -kimi uyarılar eşliğinde de olsa- övgü ve sevinç içinde karşılar. (Köprülü, 2007: 123, 128) Cevdet Kudret ise Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı’nın son asrını ele aldığı *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman 1859-1959* adlı eserinde, Millî Edebiyat’ın hikâye ve roman yazarları bahsinde, “Üzerlerinde durmayı gerekli görmediğimiz yazarların başlıcaları şunlardır:” dedikten sonra Aka Gündüz, Raif Necdet Kastelli, Selami İzzet Sedes ve Suat Derviş ile birlikte *Aydemir* romanının yazarı Müfide Ferit Tek’in de adını sayar. (Kudret, 2016: 336)

İkinci Meşrutiyet’in ilanından Cumhuriyet’in ilanına kadar geçen süreçte cemiyete, kendisine dönmesini söyleyen aydınları “Türkçüler”, onların gayretlerini de “milliyetçilik” olarak niteleyen Sadık Tural, millî bir devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin ön hazırlıkları arasında Müfide Ferit Tek’in adını da zikrederek Millî Edebiyat akımına vurgu yapar. (Tural, 1993: 190)

Eserleri Millî Edebiyat bağlamında değerlendirilen Müfide Ferit’in romanları üzerine incelemelerde bulunan isimler, genellikle romanlarındaki tezlere ve karakterlere odaklanmışlardır. Bu isimlerden *Aydemir* romanını günümüz alfabesiyle yayıma hazırlayan Recep Duymaz, eserde milliyetçilik konusunun “Türkistan’da Rusya’nın nüfuzu altında yaşayan Türkler arasında milliyet duygusunun uyandırılması ve Türklerin birleştirilmesi şeklinde” işlendiğini belirtir. (Duymaz, 2002: 8) *Aydemir* romanını kadın karakteri açısından ele alan Alkan Yılmaz, romanda Rusya Türkleriyle dil ve kültür birliği oluşturmanın önemini vurgulandığını; romanın sanatkâr ruhlu kadın karakteri Hazin’in, eserin sonunda Türklük şuuruyla donatılmasıyla insanî müştereklerde evrensel bir uyanışın hedeflediğini belirtir. (Yılmaz, 2016: 216)

Roman üzerine yapılan incelemelerde eserin yazarının ve merkezî karakterlerinden birisinin kadın kimliği ayrıca vurgulanmıştır. Hatta eserin yayımlandığı tarihte kaleme alınmış yazısında Reşit Süreyya, bir taraftan romanı överken bir yandan da ‘Hele yazan hanımefendi olduğundan

içinde güzel cümlelere rast geldikçe takdir bile ediyordum' demekle eserin iyi işçilik ürünü olmadığını; genel olarak diğer tezli eserler gibi "edebî birer avukatname" (Reşit Süreyya, 1919) olduğunu belirtir.

Aydemir romanı ile ortaçağ romansları arasında çarpıcı paralellikler bulunduğu da ileri sürülmüştür. (Zengin, 2016: 559) *Aydemir*'in, Türkçülük düşüncesinin teze dönüştürüldüğü *Yeni Turan*'dan temel farkı olarak, ülkücü Aydemir ve Hazin'in öyküleri vasıtasıyla, "Türkiye dışındaki Türklerin millî haklarına dikkat çeken ilk roman" olmasına da dikkat çekilmiştir. (Necatigil, 2005: 41)

Aydemir romandaki vakalar, İkinci Meşrutiyet Dönemi ve Birinci Cihan Harbi'nin ilk yıllarında cereyan etmektedir. Romanın merkezî kişisi Demir, İstanbul'dan gittiği Türkistan'da, Türk milletini "tarih, bağımsızlık, iktisadî kalkınmışlık, eğitim, sanat ve düşünce dünyasında yenilenme" gibi pek çok cepheden bilinçlendirmeye çalışmaktadır. Romanda genel olarak öznel tutumlu Tanrısal konumlu gözlemci anlatıcıya yer verilmiştir. Romanın başlangıcında zaman unsuru ile ilgili olarak mevsimin yaz sonu, sonbahar başlangıcı olduğu belirtilir. Demir'in Türkistan ve civarındaki seyahatleri anlatılırken de mangal gibi nesnelerle yine mevsime işaret edilir. Romandaki konak/evlerin dışında söz konusu edilen belli başlı diğer kapalı mekânlar Türkistan'daki medreseler, karakol ve zindandır. Romanda ruhsal boyutları en çok işlenen kişiler, Demir ve Hazin'dir. İkisi de bireysel aşk duygusu ile millî idealleri etrafında duygusal çalkantılar yaşarlar. Roman kişilerinin ruhsal boyutları, zihin okumalarının yanı sıra iç çözümlemeler (A: 29, 42, 59...)¹ ve iç konuşmalar (A: 36, 73...) aracılığıyla sunulur:

"Demir, hepsini ayrı ayrı severdi. Hepsinin kendisine mahsus birer meziyetleri vardı. Hasan ile Şakir'in o nihayetsiz fedakârlıklarını düşündü... ve gözleri doldu... Hepsi için ayrı ayrı ağladı... Sonra dalgın nazarları, demir parmaklıkları yuvarlak pencereden gözüken yıldızlı semanın küçük kısmına çevrildi ve orada uzun uzun durdu... Sabaha yakın ay, oraya kadar geldi. Demir, el'an uyumuyordu. Bu ince hilâl niçin onun kalbini çıldırtıyordu?" (A: 116)

Aydemir romanı adını, asıl ismi Demir olan merkezî kişiden almıştır. Roman iki bölümden oluşmaktadır. İdealist Demir, birinci bölümde İstanbul'dadır. Şark Türklerini içinde bulundukları zor durumdan kurtarmak arzusuyla kıvrınmaktadır. İkinci bölümde ise Türkistan'dadır. Demir, İstanbul'dan Türkistan'a gitme kararını, Nedim Paşa konağında, Paşa'nın kızları Hazin ve Nevin'e açar. Bir başkasıyla evli olan Hazin, umutsuz bir aşkla kendisine hocalık etmiş olan Demir'e bağlıdır. Bir süre sonra Demir, Sibiry'a geçer. Türkistan ve civarında esaret yaşayan Türkleri bilinçlendirmeye, onlara millet şuuru kazandırmaya başlar. Demir, Türkler arasında büyük bir sevgi ve saygı ile karşılanır. Bir kurtarıcı olur. Han Demir, Birinci Dünya Savaşı esnasında askere adam alma konusunda Türkleri isyandan alıkoymaya çalışır. Halk arasında çıkan olayların asıl müsebbibi ise Ahunt Ömer'dir. Aydemir, ölüme gitme pahasına, ailesine acıdığı Ahunt Ömer'i idamdan kurtarmak için kendi kararıyla suçu üstlenir. Gösterdiği çaba, direnç ve

¹ *Aydemir* romanı için bu yazıda kaynak gösteriminde "A" kısaltması kullanılacaktır.

fedakârlıklardan ötürü Türkistan'da Han Demir ve Aydemir adlarıyla anılmaya başlar. Demir, can verdikten sonra Aydemir ismiyle efsaneleşir.

Romancı, vakayı sürükleyebilecek düğümlerden adeta kaçınır. Yazar, “Demir, eşi ölen Hazin’le birleşebilecek mi?”, “Demir idamdan kurtulabilecek mi?” türünden düğümlere bile yaslanmadan, romanı romantik ve trajik bir sonla bitirir. Arkadaşlarının da idam cezasına çarptırılması karşısında Aydemir, pişmanlık ve üzüntü duysa da sonuçta on üç dava arkadaşı ile birlikte, Rus güçlerince uğurlarında mücadele ettikleri halkın gözleri önünde, idam edilir.

Aydemir’de aktarma yöntemi olarak hem anlatma hem de gösterme yöntemleri kullanılmıştır. Romanda Hazin ile Nevin’in doğumları, her ikisinin de annelerinin ölümü, tahsil için Paris’e gidişleri, tahsillerinin yarıda kalışı, Hazin’in çocukluk anıları gibi anımsamalar aracılığıyla özetlemelere yer verilir. *Aydemir* romanındaki vakalar, tek bir zaman çizgisi üzerinde ilerletilir. Yeri geldikçe diyaloglar, mektuplar ve karakterlerin zihinlerinde cereyan eden hatırlamalarla zaman unsuru genişletilir. Romanda olay bütünlüğü söz konusudur. Aşk unsuru, karakterlerdeki iç çatışmanın derinleştirilmesine ve kişilerin nihai tercihlerini ana tez olarak millî mefkûreyi yaşatmaktan yana kullanmalarına hizmet eder.

Demir, İstanbul’dan Türkistan’a idealleri doğrultusunda bir yolculuğa çıkmış olsa da romanda felsefî veya sezgisel bir arayış yolculuğu kalıbı söz konusu değildir. Demir, idealize edilmiş bir tip olarak ne yapması gerektiğini zaten bilmektedir. O hakikati aramaz; içinde hazır bulmuştur. Romandaki diğer bir yolculuk ise Hazin için söz konusu olur. Hazin, Demir’in bıraktığı yerden onun davasını sürdürmek üzere mezarını arar ve bulur. Görevi artık o devralmıştır. Kalbi dolu, beyni serinlemiş bir ruh hâli içinde, eğilir Aydemir’in mezarını öper:

“— Senin sevgili ve mukaddes mezarın üstüne yemin ederim ki Demir, seni öldürmekle fikrini, emelini, mevcudiyetini öldüremezler... Senin vazifeni, senin emelini kendime mübarek bir vazife edinerek senin yerine çalışacağım... Hayatında senin olamadım, sensiz inledim; fakat şimdi, sen öldükten sonra herkese, hattâ ölüme rağmen aşkım seni yaşatacak sevgilim... Aşkımın mucizesiyle seninle yaşayacağım, senin olacağım Demir!..” (A: 127)

Romanda ana tez etrafında, sınırlı kişi kadrosunun eylem alanları söz konusudur. Bu itibarla eser organik bir bütünlük arz eder. Romandaki temel çatışmalar, Demir ve Hazin etrafında şekillenir. Demir, aynı idealleri paylaştığı Hazin’e âşıktır. Hazin ise bir başkasıyla evlidir. Hazin’in mefkûresi için çalışma arzusunun önündeki engeller de ailesi ve içtimai vaziyetidir. (A: 20)

Romanında kadınların hayata hazırlanması ve eğitimi konusuna yer vermiş olan Müfide Ferit Tek, 1948’de kurulan Türk Soroptimist Kulübü’nün de kurucu başkanıdır. Kulüp bülteninin Müfide Ferit konulu özel sayısında “Soroptimistliğin Gayeleri” başlığı altında “Meslek ve iş hayatında yüksek ahlâk İlkelerine bağlı kalmak. Kadının mevkiinin yükselmesini sağlamak. Bütün memleketlerin Soroptimistleri arasında birlik ve beraberlik duygusunu ve dostluğu geliştirmek. İnsanlığa hizmet ve

anlayış zihniyetini canlı olarak muhafaza etmek. Milletlerarası anlaşmaya yardım etmek.” ilkeleri sıralanır. (Tek, 1972: 5) Bu kadın kulübünün kuruluşuna öncülük eden Müfide Ferit, *Aydemir* romanında öncülük rolünü Hazin’e yüklemiştir. “Hayat Hikâyem” başlıklı yazısında da kaymakam babasının görevi icabı bulundukları Trablusgarp’ta, Türk okulu bulunmadığı için, yedi yaşında kendisini St. Joseph Rahibe Okulu’na verdiklerini; orada kendilerine Fransızca ve İtalyanca öğretildiğini; o zamanlar yurt dışına öğrenci göndermek yasak olduğu için, tıp tahsili görmek üzere kendisinin gizlice gönderildiği Versailles’dan, babasının ölümü üzerine, eğitimini tamamlayamadan geri döndüğünü kaydeder. (Tek, 1972: 11)

2. YÖNTEM

Milliyetperver edebiyat, milliyetçi ve Türkçü edebiyat terimleri ile de ifade edilmiş olan Millî Edebiyat için Hülya Argunşah ise “Türk edebiyat tarihinin Osmanlı coğrafyasında yirminci yüzyıl başlarının tarihî, siyasî ve fikrî hareketliliklerine paralel olarak gelişmiş bir edebiyat dönemi” tanımlamasında bulunur. Türkçülük düşüncesinin Osmanlı’daki ilk göstergeleri olarak, 1912’de başlayacak Balkan Savaşları’ndan önce, 1894’de yayım hayatına başlayan *İkdam* gazetesinin “Türk gazetesidir” sloganıyla çıktığını; 1876’da ilan edilen Osmanlı devletinin ilk anayasası Kanun-i Esasi’de devletin resmî dilinin Türkçe olduğunun kayıt altına alındığını; 1908’den itibaren adında “Türk” bulunan dernek, yurt ve ocakların kurulduğunu hatırlatan Argunşah’a göre Millî Edebiyat, milliyetçilik akımının hemen yanı başında ve imparatorluktan millî devlete geçiş yıllarında millî kimliği uyandırarak her alanda kendisini ifade etmesine uygun bir zemin hazırlamıştır; “Yeni Lisan” makalesi de çoğunlukla Millî Edebiyat hareketinin beyannamesi olarak görülmüştür. (Argunşah, 2013: 87- 96)

Millî Edebiyat döneminde kaleme alınmış hikâye ve romanları inceleyen Cevdet Kudret, söz konusu metinlerin başlıca özellikleri olarak millî lisanla sadelik, halka ve memlekete yöneliş, realizm ve natüralizmin ilkelerini benimseme, Turancılık/ Türkçülük/ ulusçuluk düşüncesi, ruhsal çözümlemeler ve hatıralara yönelme ile anlatım tekniği ve üslup açısından kimi yazarların mizaha yönelmesi hususlarına dikkat çeker. (Kudret, 2016: 337)

Millî Edebiyat ve milliyetçilik düşüncesi doğrultusunda kaleme alınmış edebî eserlerde romantizm akımının tesiri de belirgindir. Romantizm akımının tesirinde yazılmış edebî eserlerde görülen başlıca nitelikler ise anlatım yöntem ve tekniklerinin yanı sıra dil ve üsluba da yansıyan acıma duygusu, merkezî kişilere duygusal acılar çektirme, kişilerde tek yönlülük, sıra dışılıklar, duygularda abartı, idealizm, tesadüfler, kurguya kolaycı müdahaleler, kişileri ödüllendirme veya cezalandırma, anlatıcının öznelliği, vurgulanmış millî-dinî duyarlıklar, iyimserlik ve diyaloglarda konuşma diline yaslanmadır.

Romantizm, metni okuyucuya hayal ettiren, Hristiyanlık² ve hürriyet konularına önem atfeden bir sanat akımıdır. Romantizm kavramının içinde “gerçek dışı, hayalî, duygusal” manaları da bulunmaktadır. (Çetişli, 2003: 67-77) Romantizm akımı, insanı, hem evrenin merkezi hem de ahlakî değerlerin kaynağı ve ölçüsü olarak görmemektedir. Bu yönüyle İngiliz edebiyatındaki romantik akımın temsilcileri “edebiyatta insanı tanrılaştıran ilk dünyevî akımın temsilcileri” (Kantarcıoğlu, 2009: 95) olarak görülmüştür.

Romantizmin tesirinde kaleme alınmış romanlardaki metinsel gerçekliğe yaklaşım da diğer edebî akımlardaki yaklaşımlardan farklı kabul edilir. Romantik anlayışta idealist ve santimental bir karakter bulunduğu için, öngörülen gerçekliğin de çok zayıf ve silik kalacağı varsayılır. (Çıkla, 2002: 124) Millî Edebiyat bağlamında edebî eserlerde “millî devlet, ümmetçilik, Osmanlıcılık, Batıcılık, uzak diyarlardaki soydaşların sorunları, medeniyet, Türk birliği ve kadın” gibi konular ele alınmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Milliyetçilik ve Millet Coğrafyası

Kendi milleti için düşünce üretmek, çalışmak, çabalamak, çoğu kez milliyetçilik olarak adlandırılır. Mehmet Kaplan’a göre millet; ırk, tarih, coğrafya ve kültürün doğurduğu, hayalî olmayan; esir edilse de ortadan kaldırılamayacak reel bir varlıktır. (Kaplan, 2005: 80)

“Milliyetçiliği edebiyata aksettiren bir kadın yazar” (Demircioğlu, 1998: 80) olarak nitelenen Müfide Ferit’in *Aydemir* romanında dile getirdiği temel mefkûre de millet mefkûresidir. Romandaki temel tez, Rusların egemenliği altındaki şark Türklerinin “asimilasyon/temsil” tehlikesi altında olduğu ve şark Türklerinin kurtuluşunun Osmanlı Türklerine bağlı olduğudur. Roman anlatıcısı ve merkezî kişisi Demir aracılığıyla işlenen bu teze göre Rusların “temsil” faaliyetleri, bir tarihî olgu olarak Türkleri yok etmeyi hedeflemektedir. Bu tehlike, bütün nesillere öğretilmeli, hatırlatılmalıdır. Ruslar, asimilasyon politikaları doğrultusunda satın aldıkları cahil birisini de müftü yapmışlardır. Şimal Türkleri, Türkistan’da koruyucu bir hükümetin elinde değildir; aksine yok edici bir düşmanın ayakları altında ezilmektedir. Onları ezen düşman Ruslar, akıllı ve medenidir. Ruslar, Türkleri mantıkla, hespla ve bir gaye ile ezmektedirler. Temsilin pek çok yok edici uygulamaları bulunmaktadır. Ruslar, bir yandan nüfus hareketleri ile Türkleri dağıtmak, yok etmek isterken bir yandan da mektepler, mescitler, Rus muhibbi Türkler ve levhalardaki aşağılayıcı sözler aracılığıyla asimile etmek istemektedir. Ruslar, hükmettikleri topraklarda iç karışıklıklar da çıkartıp olanları uzaktan seyretmekte, böylece tebaalarını daha kolay yönetmektedirler.

² Tanzimat dönemi romanında da Hristiyanlık dinine, Hz. Meryem ve Hz. İsa’yla ilgili motiflere Ahmet Mithat Efendi, Mehmet Celâl ve Vecihî yer vermişlerdir. Fakat özellikle Ahmet Mithat’ın romanlarında Hristiyanların misyonerlik faaliyetlerine eleştirel bir tutumla yer verilmiştir. (Timur, 2006: 398, 521)

Turancılık düşüncesinin Hüseyinzâde Ali Bey’in 1915’te *Türk Yurdu*’nda yayımlanan “Turan” adlı manzumesinde, Hristiyanlığa ve Hristiyanlara yaklaşımı ise kucaklayıcıdır:

“Sizlersiniz ey kavm-i Macar bizlere ihvan.

Ecdadımız müştereken menşe-i Turan...

Bir dindeyiz biz, hepimiz hak-perestan;

Mümkün mü ayırsın bizi İncil ile Kur’ân?” (Ercilasun, 1697: 485)

Bu manzarada Demir'i asıl kahredense doğu Türklerinin kendilerine yapılanlara rıza gösterir bir vaziyette olmalarıdır. Kurtuluş reçetesi sunan Demir'e göre temsile/asimilasyona karşı şark Türklerine Anadolu'dan, İstanbul'dan millet fikri ve kardeşlik sevgisi götürülmelidir. Şark Türkleri esir olduklarından, kendilerini kurtaramazlar. Onlara yardım eli uzatılmazsa asimilasyon kaçınılmaz olacaktır.

İdealist Demir, asimilasyona karşı koymak üzere Doktor Emin ve Refik Bey'i halkı bilinçlendirmeleri için Anadolu'ya göndermiş; Doktor Emin ve Refik Bey orada fedakârlık içinde faaliyetlerde bulunmuşlardır. Romanda, Türk birliği sağlanarak, ikinci defa “cesaret ve şecaat dini” nitelikli bir Cengiz İmparatorluğu kurulabileceği de dile getirilmiştir. (A: 14-17, 101)

Demir, “cesaret medeniyeti Cengiz”, “şefkat medeniyeti Buda” ile “şecaat ve irfan medeniyeti Odin” olmak üzere Türk kaynaklı üç medeniyetten söz eder. Demir'e göre Türkler, pek çok kadim medeniyetin kurucusudur. İnsanüstü tabiatperest, şecaat, zekâ ve irfan mabudu Odin, bir Türk'tür. Dolayısıyla Attila ve Cengiz'in temsil ettiği cesaret medeniyetinin kurucusu Türkler olduğu gibi şefkat medeniyetinin de kurucusu bir Türk'tür. (A: 17)

Romanda genel olarak İslamî kavramlara yer verilmediği gibi İslam tarihine de göndermede bulunulmaz. Demir'e göre milletin saadeti ve dirilmesi için sanat iyi bir araçtır. İnsanlar sanatların kuvvetiyle çalıştıkça her gün ellerinin altında bir ruh uyanacak; her uyanan ruh ile milletin kalbi daha kuvvetli çarpacak ve bir gün Türklük dirilecektir. Nevin, Demir'in yaptıklarını ve hayallerini, “elinde keman kör Homeros gibi” Anadolu'yu uyandırmaya, aydınlatmaya benzetir. Demir de bu benzetmeyi “sanat ve aşk ile Anadolu'yu diriltmek” sözleriyle onaylar; millî ekonomik kalkınmanın ve millet kardeşliğinin tesis edilmesi düşüncesine, Türklüğü diriltmek üzere sanat ve aşk cehdini ilave eder. (A: 19)

Romanın merkezî kişisi Demir, romantik milliyetçilik duygusuyla yüceltilmiş bir tiptir. Hem yetim hem de öksüz büyüyen Demir'e milliyetçilik düşüncesini vaktiyle annesi aşılamıştır. Demir'in en büyük hayali Türkistan'a gitmek, oradaki Türkleri bilinçlendirmek, özgürleştirmek, güçlendirmek, onları tekrar bir millet yapmaktır. Kararlı bir kişiliğe sahip olan Demir, Batılılaşmanın getirdiği yeni bazı davranışları da sergiler. İstanbul'dan ayrılmadan önce Hazin'in elini usulünce ve romantik bir tavırla öper. Kendisine kötülük yapana bile iyilikte bulunan bir iyilik meleği olarak nitelenen Demir, Hz. İsa'ya ve Mehdi'ye benzetilir. Demir bir yandan bütün insanlık için aynı sevginin beslenilemeyeceğini, bugün sadece Türklük saadeti için çalışmak gerektiğini söylerken bir yandan da savunduğu milliyetçilik görüşünün “insaniyete hizmet saadetine” evrensel olduğunu (A: 45, 50, 68, 78, 87, 91) vurgular:

“... Bir millet yerine bütün insaniyeti düşünmek daha büyük bir hakikattir. Buda da bunu emrediyor; fakat asrımızın medeniyet derecesi insaniyetin umumunu aynı şefkat, aynı muhabbet, aynı düşünce altına almaya müsait değildir...”

(...)

“Zamansız hiçbir hakikat yaşayamaz! Onun için şimdilik Türk saadetini düşünmekle iktifa edeceğiz. Türkistan'da, Anadolu'da, İstanbul'da hep buna çalışmamız icap ediyor.” (A: 19)

3.2. Osmanlıcılık ve Meşrutiyet

Osmanlıcılık, İslamcılığın da Türkçülüğün de evrilmesine yol açan bir düşüncedir. Mustafa Miyasoğlu, “Osmanlı soruşturması” başlıklı yazısında Osmanlı devletini; Arnavut, Boşnak, Kazak, Kırmızı ve pek çok yabancı unsurun “Türk toplumunun devlet kurucu vasfı etrafında” toplanması olarak tarif eder. (Miyasoğlu, 1999: 288)

Aydemir romanında pek çok vesileyle Anadolu'nun perişanlığına vurgu yapılırsa da sonuçta Osmanlı'nın özgür olduğu, Türklerin Osmanlı'da efendi olarak yaşadıkları hatırlatılır. Demir'e göre halktaki millî uyanış, Türk birliği ve ekonomik kalkınma ile ancak mümkün olabilir. Bunun için de sermaye, Anadolu'ya aktarılmalıdır. İstanbul'un fikir sefaleti ve Anadolu'nun duygu sefaleti tedavi edilmelidir. Zirai faaliyetler, iptidailikten kurtarılmalıdır. Köylü, borçlandırılarak faiz altında ezilmemelidir. Memurlar, rüşvet almamalı; ticaret, bakkallık seviyesinin ötesine geçirilmelidir. İlim ve fen, müreffeh bir muhit içinde vücut bulmalıdır.

Demir, İstanbul aydınların uyanışının da halktaki uyanışa ve kalkınmışlığa bağlı olduğunu düşünür:

“Hükümet sermaye bulmalı, demir yolları, su yolları yapmalı, ziraat, sanat, ticaret, emlak bankaları tesis etmeli ve bütün bu sermayeler Anadolu'nun içine bol bol akmalı. Her köylü bundan yararlanmalı. Bununla hayvanını, tarlasını, mahsulünü düzeltip para kazanmağa başlamalı... Para, servet! İşte Anadolu'nun hastalığının, cehaletinin, sefaletinin yegâne çaresi... Köylü, servet sahibi olunca o, emin olunuz kendiliğinden doktor arayacak, kendiliğinden mektep isteyecek, mektepte hak ve vazifesini öğrenecek, milliyetini tanıyacak, vatanını anlayacak ve istediğimiz gibi bir Türk olacak!...” (A: 15)

Romanda bir salon tartışması aracılığıyla, Osmanlıcılık ve Turancılık görüşleri, Demir ve Nafiz Bey cephelerinden karşılaştırılır. Demir, seyahate Osmanlı dışındaki Türkleri tanımak için çıktığını, maksadının “Türk milliyetperverliği” olduğunu; kendisinin Osmanlı politikasına muhalif olduğunu; Osmanlı politikasının dışında bir Türk milliyetperverliği gerçekleştirilmesi gerektiğini söyler. Nafiz Bey de Osmanlı hâkimiyetindeki diğer milletlerin istediklerinin Meşrutiyet ve eşitlik olduğunu, onun da temin edildiğini belirtir:

—Fakat Türklük diye ortaya bir mesele atmaktan korkmuyor musunuz?
Osmanlı imparatorluğu içinde böyle milliyet cereyanları uyandırmak tehlikeli değil mi? Onlara milliyet misali vermez miyiz?

—Onların misale ihtiyaçları olduğunu görmüyorum. Kulüpleri, kiliseleri, cemiyetleri, mektepleri, lisanları, birbirine yardımları, milliyetlerine olan

muhabbetleri, taassupları, bilâkis onların bize misal olabileceklerini gösteriyor.”

(A: 30)

Nevin, Hazin’in ondan iki yaş küçük, şen, kakkahalı ve sorgulayıcı, baba bir kız kardeşidir. Nevin, sorular sorarak, yorumlar ve eleştiriler getirerek, diğer roman kişilerinin konuşmasına, düşüncelerini söylemesine, romanın ideolojik zemininin hazırlanmasına katkıda bulunur. Turancılık karşısında kozmopolit tezlerin varlığı, Nevin sayesinde söz konusu edilir. (A: 14-17)

Roman kişilerinden Adliye Nazırı Nedim Paşa, Osmanlı devletinde fikrî, iktisadî ve içtimai terakkinin önündeki engelin siyaset olduğu düşüncesini dile getirir. (A: 26) Nedim Paşa’nın kızı Hazin’in evliliğine, Saray müdahil olup, hususî bir iradeyle karar vermiştir. Saadet değil felaket getiren bu evlilik olayı ile de toplumdaki evlilik uygulamalarının yanı sıra özellikle padişahlık sistemi tenkit edilir:

“—Ah ne fena! Vah zavallı Türkler, böyle zorla evlenilir mi?

—Herkes zorla evlenmez; fakat saray adamları başka. Dünyanın bütün saraylarında olduğu gibi bizde de onların bir hâkimi var.” (A: 26)

Romanda nice umutlar bağlanan, “yıldırım süratiyle gelen” Meşrutiyet’in yıkımlar getirdiği ve getirmeye devam edeceği düşüncesi de işlenir. İttihat ve Terakki idaresi tenkidi yapılırken, Meşrutiyet’in bir tayfun gibi, bir kasırga gibi bütün Osmanlı mülkünü alt üst ettiği ileri sürülür. Bütün eski şeyler yıkılmış, eski fikirler reddedilmiş, eski politikalar beğenilmemiştir. (A: 24) Romanda, İstibdat’ın ortadan kalkmasından sonra, Meşrutiyet’i savunan gayr-i Türk unsurların, topladıkları milliyet kuvveti ile, Osmanlı’dan ayrılacaklarına da değinilir:

“—Biz her şeyi yıkıp yapacağız. Bizimki gibi kuvvetli bir parti insanı tutarsa, mebus olmamasının imkânı var mı? Hazin, yavaş bir sesle kendi kendine söyler gibi:

—Kuvvetli bir parti mi, yoksa yegâne bir parti mi? Dedi.

—Meşrutiyeti ilan etmiş bir millet böyle mücadelesiz, gürültüsüz, el birliği, fikir birliği ile daha iyi idare edilir.

(...)

—O halde Meşrutiyet ile Mutlakiyet arasında fark kalmıyor, dedi. Meşrutiyet birbirini denetleyen partiler istemez mi?” (A: 31)

Diyaloglar vasıtasıyla kendilerini ve Meşrutiyet’i savunan toplum mühendisi İttihatçılar, amele ve okuyanlar olarak köylüyü ikiye ayırır; beş altı seneye kalmadan “fikir marifeti ve iktisat kudretiyle müstesna ve parlak bir Osmanlı İmparatorluğu” hazırlanacağını ileri sürer; Meşrutiyet’in faydalarını sıralar:

“Onun şevket ve haşmeti ile bütün zapt edilmiş memleketler, Girit, Mısır, Tunus, Bosna-Hersek geri alınacak, memleketimizde ecnebi eli, ecnebi ihracatı, ecnebi istibdadı kalmayacak. Köylünün yüzde ellisi okuyacak. Yüzde ellisi çalışacak. Vatan bir marifet

göl bahçesi olacak. Hürriyet ve serbestlik, bilhassa iktisadî serbestlik, iç ve dış ticarete serbestlik...” (A: 33)

Hazin ile Nevin’in babası Nedim Paşa, romanda asil yaratılışlı, sadakatli ve dirayetli bir Osmanlı devlet adamı olarak resmedilir. Nedim Paşa, Hazin’in annesi olan ilk eşini kaybettikten üç sene sonra ikinci evliliğini yapmış; iki sene sonra da ikinci eşini kaybetmiştir. Cesur ve idealist bir saray adamı olan Nedim Paşa, roman tekniği açısından yüceltilmiş bir tiptir. Kendilerine hem ciddiyet hem de şefkatle yaklaştığı kızlarının iyi bir eğitim alarak memleket için çalışmasını arzulamaktadır:

“Nedim Paşa... Ve işte bu fazilet ile başkalarının hiçbir zaman cüret edemediği şeyleri o yapar ve hünkârın huzurunda bile daima düşündüklerini söylerdi. Bu kadar cesareti, bu kadar asaleti sultan evvela taacüble³ görmüş, sonra bir iki kere değiştirmek ve düzeltmek istemişti. O, bir gün, milletin iktisadî ve içtimâî terakkilerinin ihmal edildiğini çekinmeden arz etmişti.” (A: 23)

Nedim Paşa, İttihatçılarla temasa geçtiği öğrenilince Saray tarafından Ankara Valiliği göreviyle sürgüne gönderilir. Bu olay sonrasında da Nedim Paşa, kızlarının Paris’teki tahsilini yarıda bırakmak durumunda kalır. (A: 24)

3.3. Semboller ve Zıtlıklar

Edebî metin incelemelerinde ikili sınıflandırmalar “işlevdeşlik” görüntüsü sunan ve bir gösterilenden öbürüne geçmeye olanak sağlayan öğretici uygulamalar kabul edilmektedir. (Barthes, 1979: 3, 70) *Aydemir*’deki idealist ve nihilist tipler de bu manada romandaki temel tematik karşıtlığı görünür kılar. *Aydemir*’de merkezî kişi Demir, milliyetçilik idealinin sembol kişisidir. Onun karşısında ise nihilist bir kişilik olarak Diken Musa, kozmopolitliğin ve köle ruhluluğun sembolüne dönüştürülür.

Aydemir romanında kişi adlarının sembolik anlamları da dikkat çekmektedir. Başkalarıyla karşılaştırılıp, farklı ve üstün olduğu gösterilen ismi ile müsemma Demir’i hem anlatıcı hem de roman kişileri yüceltir:

“O içeri girince herkes sustu. Demin gülüşen misafirler kendilerinden başka maneviyatta birisinin aralarına girdiğinden gayr-i ihtiyari bir surette haberdar olmuşlardı...”

— Demir Bey bir ermişe, bir apotre⁴, her halde başka dünyanın adamlarına benziyor.

— O, Madam, siz pek müşkülpesent imişsiniz; fakat Demir Bey’e güzel bir isim buldum: Apotre!...” (A: 27)

İttihatçılar İstanbul’da Demir’i kullanmak isterler. Fakat Demir, millî idealleriyle günü birlik uğraşların üstünde düşünen ve yaşayan birisi olduğu için onlara yem olmaz. (A: 31, 32)

³ Metinden yapılan alıntılarda sözcüklerin mevcut yazımına müdahale edilememiştir.

⁴ apotre: Fransızcada havari anlamında bir söz. (Artin Hindoglu, 1838: 202).

Romanda dikkatlere sunulan kapalı mekân, Demir'in bir dava adamına yakışacak mütevazı evidir. İleride Türkistan'da yaşayacağı evler de aynı sadelik ve mütevazılıkla anılacaktır:

“Demir'in oturduğu evin iki odası vardı. Biri aşağıda misafir kabul ettiği oda, diğeri yukarda yazıhanesi ve aynı zamanda yatak odası. Odaların ikisinde de en mübrem eşyadan başka bir şey yoktu. Bir de halı, pencerelerde perde; mangalda ateş olmadığı için soğuk, her günkü bir âşinâ gibi teklifsizce odaya giriyordu.” (A: 34)

Demir, daha önceden Rusya'da bulunmuş olduğu için harabelerde ve pek çok yerde Türklük izleri arar; al ziyalarla harelennen o siyah denizde Türk efsanelerini görür. (A: 46, 47) Demir, doğu Türklerinin sefalet acısını yüreğinde hisseder. Köyler yanmakta, şehirlerin alevleri semayı kızartmaktadır. Kuru tarlaların sapanlarını, ölmüş öküzlerin yerine kadınlar çekmektedir. Zaruret, sefalet, mihnet, meşakkat, acz ve meskenetin en elimi onların üstündedir. (A: 49)

Demir, olunmak istenen ile olunan arasındaki durumun farklılığından kaynaklanan acılar yaşamaktadır. Demir'in acıları ve özlemleri, bireysel bir aşktan ve mefkûre düzeyindeki idealden oluşmaktadır. Demir'in sevdiği kadın Hazin'in “ne isyanları, ne gözyaşları” fayda etmiştir. Hazin'in sevgili ümitleri, aşk rüyaları, istikbal hayalleri “hep müstebit bir emrin buzlu nefesi” önünde sönüvermiştir. Hazin'i “Neyyir'e, padişaha, kendisini müdafaa edemeyen babasına!..” darılması da kurtarmaz. Romantik kurgulu bu eserde anlatıcı, Demir'i de Hazin'in aşkı karşısındaki iradesizliğiyle, rüzgâra kapılmış bir yaprağa benzetir. Ölüm döşesindeki sevilmeyen koca Neyyir, bunlar yetmezmiş gibi bir de Hazin'e bu dünyada Demir'e varmayacağına dair söz verir. (A: 53, 72- 76)

Demir, idamına saatler kala, millet mefkûresi için feda olmak gerektiği sonucuna bağlanacak iç hesaplaşmasını yaşar. Aklında ve kalbinde “nihayetsiz bir esef, bir acı, bir nedamet rüzgârı” hisseder. İstese Hazin'le “severek, sevilerek yaşamak zevki..” ile bir ömür sürebilecekken o, bütün saadetleri reddetmiştir ve onun için artık yarın da yoktur. Demir'in önünde sadece “ebedi kırılma... ebedi yokluk” vardır. (A: 117)

Romanda doğrudan bir karşılaştırmaya tabi tutulmasa da Demir'in zıddı karakter özellikleriyle tasvir edilen kişi, bir paşanın oğlu olan Neyyir'dir. Neyyir sevilmediği hâlde, babasının tavassutu, Saray'ın nüfuzu ve intihar teşebbüsüne varan ısrarları sonucu Hazin ile zoraki bir evlilik gerçekleştirmiştir. Bir nihilist tip olmamakla birlikte sevenleri ayırmak vasfıyla dikkatlere sunulan Neyyir, içinde bulunduğu durumdan faydalanmayı bilir. Yenici gibi davranır. Görünüşte bir Jön Türk olmuştur. Eşi üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen Neyyir, fikren ve ruhen Hazin'den aşağı seviyede ve ondan uzaktır. Sarı gözlü, sarı bıyıklı Binbaşı Neyyir, katıldığı Trablus Savaşı'nda hastalanıp İstanbul'a dönecek; orada hayatını kaybedecektir. (A: 24, 25)

Romandaki nihilist tiplerden birisi Diken Musa'dır. Demir, bütün kötülük ve yanlışlarına karşın, milliyetçilik düşüncesinin karşısında vaziyet alan Diken Musa'yı sokakta, donmuş çamurların üstünde sarhoş yatarken bulduğunda, yüce gönüllülüğü ile alıp evine götürecektir. Roman anlatıcısı, okurlara Diken Musa'nın “Buhara'nın en ahlâksız bir Rus hafiyesi” olduğunu; kendisine iyilikte bulunan

Demir’i -akciğerindeki acının ondan yediği dayaktan olduğunu zannederek- “en fena küfürlerle” kovduğunu haber verir. Rus işbirlikçisi, sefil Diken Musa, romantik bir tavırla bir ihbar vakasında, susmakla da olsa kendisinden beklenmeyecek şekilde iyi bir davranışta bulunur. (A: 77, 100)

Bir diğer nihilist tip Ahunt Ömer de kendi menfaatini millî menfaatlerin önünde tutan birisidir. Demir ve on üç arkadaşının idamına neden olsa da sonuçta pişmanlık gözyaşlarına boğulacaktır. Bu sayede romantik kurgunun sonunda Demir, huzur içinde can verebilecektir. Kurgudaki trajik son olarak, Aydemir’in Ahunt Ömer’in yerine idam sehпасına gitmesi, idealist tip açısından, romantik milliyetçiliğin fedakârlıktaki uç noktasıdır. Demir, bir ırkdaşının eşinin ve çocuklarının saadeti için ölüme gider; fakat kendisiyle birlikte arkadaşları da aynı cezaya maruz kalır. (A: 93)

“Hazin” adı “acıkl, üzüntü veren, dokunaklı, hüznü” (TDK Türkçe Sözlük) manalarına gelmektedir. (A: 22) Vaka zamanının başlangıcında yirmi üç yaşında olan Hazin, dünyaya gelirken annesini kaybetmiştir. Önceleri Demir’in öğrencisi iken zamanla onun “hissen aşığı ve fikren bağılı” olacaktır. Demir, İstanbul’dan, dolayısıyla ondan uzaklara gidecektir.

Demir gibi ismiyle müsemma ola Hazin, öykünün sonunda, kavuşamadığı sevgilisini ebediyen kaybedecek; kendisini, Demir’le özdeşleştirdiği millî ideallerine adayacaktır.

İdealist roman kişilerini yüceltme görevini, Tanrısal konumlu anlatıcının yanı sıra roman kişileri de üstlenir. Ablasından farklı bir kişilik arz eden Nevin, ablası Hazin için “—Abla, ne çalışkansı! Ya düşüneceksin, ya okuyacaksın, ya çalacaksın!” der. (A: 21) Hazin, aynı zamanda Paris’te öğrenim görmüş çok yönlü bir müzisyendir. Keman ve piyano çalmaktadır. Doğulu değerlerin yanında bazı Batılı değerlerle de donanımlıdır. Ailesiyle birlikte kaldığı evin salonunun tasviri yapılırken “...piyano ve keman müstesna tam bir şark odasıydı.” denilerek onun ve babasının da dâhil olduğu dönemin aydınlarının yaşam tarzına da ışık tutulmuş olur. Hazin’in idealleri, babasının onu yetiştirdiği gibi, kadınların sosyal hayatın birçok cephesinde var olması yönündedir. (A: 57)

Romanda Hazin ve Nevin üzerinden de karşılaştırmalar yapılır ve zıtlık motifleri oluşturulur. Hazin, siyah saçlıdır. Nevin ise kumraldır. Nevin neşeli ve mütebessim, Hazin ise dalgındır. Nevin biraz daha yaşanılan dünyaya ve zamana aittir. Hazin ise düşünceleri istikbale dönük, sanatçı tabiatlı birisidir. (A: 23) Babaları Saray’da itibar sahibi iken kızlarını Paris’e okumak üzere göndermiştir. Nevin tıbbiye okurken, Hazin konservatuarda okumuştur. Anlatıcı, bu karşılaştırmayı ikilinin fizikî tasvirlerinde de sürdürür:

“İki kardeş birbirine hiç benzemezlerdi, ilkin Nevin, tez hareketleri, şen tabiatı, gevrek kahkahalarıyla, sonra sarı saçları, mavi gözleri ve pembe cildiyle ablasından daha güzel zannolunurdu. Hazin’in buğday tenli yüzünün, iri kara gözlerinin ince sevimlilikleri birden göze çarpmazdı. Fakat biraz dikkatten sonra onun güzel endamında, kayarak yürüyüşünde biraz uzun simasında, ince ve tatlı sesinde, her bir hareketinde musiki gibi renkli ve esrarlı bir ahenk keşfedilirdi...” (A: 27, 28)

Hazin için Demir’in idamı da bir son değil yeni bir çabanın başlangıcıdır. Milleti için, mefkûre için bir diriliştir. Hazin, artık kendi ıstıraplarının, hodbin dünyasının fevkinde mukaddes

ve parlak bir kâinat, bir matem ve mutluluk kâinatı bulmuştur. Hayatın ve ölümün üstünde Demir'e kavuşmuştur. (A: 127, 128)

Romanda “onun sesini kalpler, çoktan bekliyorlardı” denilerek Demir’in gelişi ve sesi etrafında bir anaörge/leitmotiv oluşturulur. Demir, nurlu bir aya, halk ise arılara ve yağmur yiyen toprağa benzetilir. (A: 68, 69, 70, 77) Nesillerin geleceğe aktarılması bağlamında “doğurganlığın da sembolü olan ay” (Ateş, 2001: 135) bu romanda parlak bir geleceğin simgeleri. Romanda ay motifine, romantik tasvirler eşliğinde birkaç kez yer verilir:

“Hazin birden:

— A! Yeni ay! Bakınız, dedi.

Nevin ve Demir, Hazin'in gösterdiği tarafa baktılar. Billurdan bir hilâl önden bir pırlanta yıldızla, semanın eflâtunluğu üstünde yeni uyanıyordu.” (A: 39)

(...)

“Gözlerimi kaldırdım; karşımda, ufkun siyah kucağında, ay doğuyordu. Eğrilmiş yüzüyle ağlayan bir kamer yükselmeye başladı. Onun mavi fezadan bizi seyreden sarı ve ziyadar ezeli nazarı, beni cezbediyor ve aynı zamanda kıskandırıyor.” (A: 47)

(...)

“O dakikalar, yarını olmayan rüyalar gibi bitmişlerdi. Bir hafta sonra tren ile bir gece büyük bir ovoidan geçiyorduk Ay, önümde ölümün hâkim olduğu bu namütenahi beyaz ovaya şualarının mavisini, ziyadar hayatını vererek onu esrarlı bir ruhla yaşıyordu.” (A: 51)

Demir ismi gücü, sertliği, eğilmezliği, direnci çağrıştırır. Demir’in etrafında açık alanlarda veya yolculuklarda anaörgeye dönüştürülen “ay” bir önad olarak Demir’e Türkistan’da verilecektir.

“Şefkat felsefesinin temsilcisi” denilen Buda, Demir tarafından yüceltilir ve Hz. İsa ile karşılaştırılır. Demir’e göre Hristiyanlığın İsa’sı ve şefkati, Buda akidesinin biraz değişen, fakat asla ona yetişemeyen taklidinden başka bir şey değildir. Buda’nın medeniyeti, şefkati ve merhameti, yalnız insanlara değil hayvanlara kadar yaygındır. Son üç bin senede de bütün münevverler, kalplerinde biraz büyüklük duyan insanlar, hep bu hakikate ibadet etmişlerdir. (A: 17, 18)

Ortalama “her yıl yirmi dört civarında dilin yok olduğu” (Yaş, 2017: 9) günümüzden bir asır önce kaleme alınmış olan *Aydemir*’de konuşulan dilin geleceğine dair ise hususi bir düşünce ileri sürülmez. *Aydemir*’de Türklüğün diriltilmesi ve yüceltilmesi ideali, “Nirvana” ile bir sembole de dönüştürülür. (A: 51)

3.4. Dil ve Üslupta Romantizm

Romantik roman “tarihî, dinî ve millî değer ve duygulara, tabiata yönelişin, kişisel yorumların, abartılı duyguların, ideallerin hâkim olduğu” (Çetin, 2009: 73) bir roman anlayışıdır. *Aydemir*’e de taşıdığı nitelik ve duyarlıkları dolayısıyla romantik roman denilebilir. Romantizm akımındaki

romantik duyuş ve uygulamaların yansımalarını *Aydemir*'in hem kurgusunda hem diyaloglarında hem de roman kişilerinin kararlarında görmek mümkündür.

Müfide Ferit, romantizmin tesirindeki bu eserinde çoğu yerde öznel tasvirlerde bulunmuştur. Bu türden tasvirlerinde sanatkârane üslubu öne çıkarmak için de sıfatlar, zarflar, eylemsiler, eksiltili cümleler, alışılmamış bağdaşıklıklar ve teşhis sanatı gibi şiirsel dile ait unsurlara yer vermiştir.

Anlatıcının duyuşunda esen rüzgâr, ince ve yaramazdır. Gece, sıcak ve kurşunîdir. Marmara, mavi bir belirsizlik içinde yarı gözüktür. Rüzgâr, ağaçları okşaya okşaya gizlice yaklaşır ve fısıltılarla yaseminlerin kalplerine girerek oradan çaldığı güzel kokuları mükrim ve müsrif havaya saçar. Güneşin ziyalarını eleyen ince beyaz bulutlar, yazın son şaşaasına bir sonbahar hüznü ilave eder. (A: 13)

Köşkün salonu ve eşyalar, rengârenktir. Hazin, çay takımının arasına gümüşün kurşunî zıyasını şenlendirecek kırmızı çiçekler, piyanonun üstüne de bir büyük beyaz gül demeti koyar. (A: 21) “Bir şark odası” olan bu salon, barındırdığı “piyano, keman, Çin hurmaları, yüksek arkalı abanoz sedirler, beyaz ipek seccadeler, Acem hahırları, sedefler, oymalı paravan” gibi eşyalarla bir açıdan da Doğu-Batı sentezi bir mekândır. “Hazanın altın günleri, kışın uzun uykusu, ölüm sarhoşu bir saadet içindeki tabiat” örneklerindeki gibi açık mekân ve tabiat tasvirlerinde sanatkârane üslup dikkat çeker. Deniz, ebedî tazeliğiyle gözüktür. Krizantemler renkleri sönmüş, ince yaprakları yağmurun ıslak buselerinden buruşmuş, boyunları bükük, yavaş yavaş dökülerek geçen güzelliklerine, sönen hayatlarına ağlaşır. (A: 39) Romanda, sanatkârane üslubun yanı sıra tahlilci ve dramatik üsluba da yer verilmiştir. (A: 22, 60, 74)

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Müfide Ferit Tek'in *Aydemir* isimli romanında, şark Türklerini uyandırıp Türk birliği ideali etrafında birleştirerek Rus esaretinden kurtarmak isteyen Demir isimli Türk gencinin ailesini, sevdiği kadını ve İstanbul'u geride bırakarak Türkistan'a gitmesi ve verdiği mücadeleler neticesinde orada idam edilmesi anlatılır. Romanın temel izlek olarak, Türklüğün diriltilmesi ve yüceltilmesi uğrunda çalışılmak ve kişisel arzulardan vazgeçmek gerektiği işlenmiştir. Ferdî saadetin, toplumsal idealler uğrunda feda edilmesi gerektiği izleği, Demir'in nihai ideali olan “Nirvana” ile bir sembole de dönüştürülür.

Romanın merkezî karakteri olan Aydemir'in portresinde, Hristiyanlık ve Budist felsefesinin etkileri dikkat çekicidir. Romanda Cengiz, Odin ve Buda övgüsüne yer verilir. Aydemir, sınırsız fedakârlıklar gösterir. O, İsa ve mehdi gibi bir kurtarıcı olarak görülür. Cefakeş, öngörülü ve âlim bir medrese ıslahçısı olarak tasvir edilen Aydemir, Semerkant'taki Uluğ Mirza Medresesi'nde, çıplak odasında, terk edilmiş bir peygambere benzetilir. Romanda genel olarak İslamî kavramlara yer verilmediği gibi İslam tarihine de göndermede bulunulmaz.

Demir, milliyetçilik düşüncesi açısından bir yandan bütün insanlık için aynı sevginin beslenilemeyeceğini ve bugün sadece Türklük saadeti için çalışmak gerektiğini söylerken öte yandan milyonlarca insanın tahayyül edemedikleri “insaniyete hizmet saadeti” tadabilmektedir. Romanda Anadolu'daki yoksunluk ve yoksulluklar tasvir edilmekle birlikte, Osmanlı devletinin sonuçta özgür olduğu ve Türklerin Osmanlı'da “efendi” olarak yaşadıkları belirtilir.

Tezli bir roman olan *Aydemir*'de yazarın asıl maksadı tarihî vakaları romanlaştırmak olmadığından eserde bu yönde bir somutlaştırma ve derinlik söz konusu değildir. Romandaki belli başlı tarihî olay ve durumlar, Rusların Türkleri asimile etme çalışmaları, Osmanlı'nın sancılı son yılları, Meşrutiyetçilik faaliyetleri ve Birinci Dünya Savaşı'dır.

Ay motifinin sembolleştirildiği *Aydemir*'de tematik ilgi açısından Demir, Diken Musa, Ahunt Ömer ve kısmen Neyyir aracılığıyla, idealist ve nihilist tipler zıtlık oluşturacak şekilde kurguya dâhil edilmiştir. *Aydemir*'de romantizmin yansımaları, kurgunun yanı sıra eserdeki tasvirlerde, anlatıcı tutumunda ve diyaloglarda görülmektedir. Yazar, tasvirlerinde sanatkârane üslubu öne çıkarmış; sıfatlar, zarflar, fiilimsiler, eksilteli cümleler, alışılmamış bağdaşıklıklar ve teşhis sanatından faydalanmıştır.

5. KAYNAKÇA

- Argunşah, Hülya (2013). Toplumsal faydacı edebiyat hareketi: millî edebiyat hareketi, *II. Meşrutiyet dönemi türk edebiyatı*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Arslan, Nihayet (2007). *Türk romanının oluşumu dış gerçeklik açısından bir inceleme*, Ankara: Phoneix Yayınevi.
- Artin Hindoglu, (1838). *Hazine-i lügat, Osmanlıca fransızca sözlük*, Vienna: Seitzergafse.
- Ateş, Mehmet (2001). *Mitolojiler ve semboller*, İstanbul: Aksiseda Matbaası.
- Barthes, Roland (1979). *Gösterge bilimin temelleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Türkçe sözlük* (1998). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çetin, Nurullah (2009). *Roman çözümleme yöntemi*, Ankara: Öncü Kitap.
- Çetişli, İsmail (2003). *Edebiyat akımları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çıkla, Selçuk (2002). Romanda kurmaca ve gerçeklik, *Hece roman özel sayısı*, 65-66-67, 111-129.
- Demircioğlu, Cemal (1998). *Müfide ferit tek ve romanlarındaki milliyetçilik*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi.
- Duymaz, Recep (2002). *Aydemir üzerine*, *Aydemir*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Ercilasun, Bilge (1997). *Yeni türk edebiyatı üzerin incelemeler 2*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kantarcıoğlu, Sevim (2009). *Edebiyat akımları platon'dan derrida'ya*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Kaplan, Mehmet (2005). *Nesillerin ruhu*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Köprülü, M. Fuad (2007). *Bugünkü edebiyat*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kudret, Cevdet (2016). *Türk edebiyatında hikâye ve roman 1859-1959*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Miyasoğlu, Mustafa (1999). *Sanat ve edebiyat konuşmaları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Necatigil, Behçet (2005). *Edebiyatımızda eserler sözlüğü*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Okay, Orhan (1998). *Sanat ve edebiyat yazıları*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Okay, Orhan (2005). *Batılılaşma devri türk edebiyatı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tek, Müfide Ferit (1972). Hayat hikâyem, *Türk soroptimisti, in memoriam müfide ferid tek*, İstanbul: Çeltüt Matbaacılık.
- Tek, Müfide Ferit (2002). *Aydemir*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

- Timur, Kemal (2006). *Türk romanında dinler ve inançlar*, Ankara: Elips Kitap.
- Tuğluk, Mehmet Emin (2021). Faik reşad'ın mürüvvet gazetesindeki imla ile ilgili makaleleri, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 18 (1), 375-407.
- Tural, Sadık (1993). *Edebiyat bilimine katkılar*, Ankara: Ecdâd Yayınları.
- Yaş, Emin (2017). *Dilin genel durumu ve dillerin karşılaştırılma olanağı*, İstanbul: Cinius Yayınları.
- Yılmaz, Alkan (2016). Millî edebiyat dönemi türk romanında türkçü turancı kadın kimliği, Berkshire: Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. 9 (47), 216-235.
- Zengin, Mevlüde (2016). Agglutination of the turkish ideal and western literature, religion and mythology in müfide ferit tek's aydemir, Ankara: Turkish Studies. 12 (5), 559-578.